

Наталія Бакуліна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України

ІДЕЇ БАГАТОМОВНОГО НАВЧАННЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ І. П. ГУДЗИК

Ключові слова: багатомовне навчання; науково-педагогічна спадщина І. П. Гудзик.

Науково-педагогічна спадщина І. П. Гудзик є багатогранною, теоретично обґрунтованою, експериментально апробованою й актуальною. Свою наукову діяльність вчена спрямовувала на дослідження як фундаментальних, так і прикладних проблем мовної освіти України. Але завжди результати її досліджень випереджали час, ґрунтувалися на провідних ідеях і методологічних наукових засадах, міжнародному і вітчизняному досвіду й освітній практиці. Зокрема, до кола її наукових інтересів входили питання філософії освіти, проблеми навчання російської, української, болгарської й інших мов етнічних спільнот України; компетентнісно орієнтованого навчання та компетентнісного підходу до визначення мети навчання тощо.

Поряд з цим Ірина Пилипівна досліджувала й проблеми багатомовного та двомовного навчання в Україні. Ці питання вона розглядала з огляду на процеси відродження державності в Україні, що сприяли як вивченню української мови як державної, так і створенню умов для навчання рідною мовою або вивчення мов представників національних спільнот у закладах освіти.

Так, у своїй статті «Проблема багатомовності у початковому навчанні» (1992) [1, с. 15-18], вчена аналізує історичні підвалини та труднощі запровадження національних мов у шкільну практику. Зокрема, наголошує на концептуальних підходах до розроблення як організаційних, так і методичних питань; на нерозробленості навчально-методичного забезпечення та навчальної літератури для національних шкіл із навчанням і вивченням, наприклад, болгарської, угорської, польської, румунської мов тощо, на проблемах кадрового забезпечення та підготовки вчителів; на неготовності громадської думки щодо розвитку ідеї «національної (багатонаціональної) школи».

Ще тоді Ірина Пилипівна вважала за необхідне розроблення «цільової програми створення навчальних закладів різних рівнів (або відділень у них) з викладанням різними національними мовами. У контексті конструювання шкільних підручників вчена рекомендувала додавати матеріали, що полегшили б учням перехід від однієї мови викладання до іншої: розробити спеціальний довідковий апарат, передбачити переклад термінів, основних понять двома-трьома мовами (на зразок того, що містять підручники з другої мови)... Або спрямовувала до використання зарубіжного досвіду створення багатомовних підручників, у яких, наприклад, у кінці параграфа було подано короткий, стислий виклад матеріалу іншою мовою. Це мало б сприяти не лише лінгвістичному та загальному розвитку особистості, а й було б корисним з огляду на виховання культури міжнаціональних стосунків, формування національної самосвідомості.

Її хвилювали питання кількості викладових мов у школі, планування для шкіл з українською мовою навчання та з вивченням тієї чи іншої національної мови; визначення понять першої, другої та третьої мови тощо.

Ось, як вона писала про багатомовність: «Багатомовність – це, без сумніву, позитивне явище, але воно має й негативні сторони, пов'язані з так званою інтерференцією – змішуванням особливостей двох (кількох) мовних систем. Реальна ситуація в Україні потребує постійного розмежування різних мовних стихій, подолання інтерференції. Для цього важливо завчасно сформувані в дітей поняття «рідна мова», «інші мови» – і на цій основі виробляти в них навичку мовного самоконтролю» [1, с. 17].

Вона була переконана, що у багатомовній державі Україні освіта теж має бути багатомовною, де було б належне забезпечення та вивчення як української мови як державної, так і умов для відродження та збереження інших мов нашої України.

У статті «Рідна та інші мови у школі» (1994) [2, с. 34-38] дослідниця аналізує неоднозначність термінів «рідна мова», «іноземна мова», «мови національних меншин», пропонуючи більш прийнятні визначення на кшталт «мови народів, що живуть в Україні», «рідна мова та інші мови», «викладова мова та інші мови», та рекомендує у шкільній освіті конкретизувати назву тієї чи іншої виучуваної мови.

Також вона розмірковує над поняттям «двомовність», закликаючи враховувати світовий досвід, адже проблеми мовно-національної політики актуальні для більшості країн сучасного світу. Так, аналізуючи зарубіжний досвід, І. Гудзик узагальнює такі позиції щодо побудови двомовної освіти в багатьох країнах: «1) бажано (хоч і не завжди можливо) на першому етапі навчання користуватися рідною мовою учнів; 2) використання двох-трьох мов у навчанні спричинює певну інтерференцію, але переваги двомовності значно вагоміші за

деякі недоліки такої організації навчання; 3) другу мову доцільно вводити водночас з першою як окремий предмет, та досить швидко слід починати застосовувати її як мову навчання з окремих дисциплін шкільної програми. Інакше реальною є загроза, що вивчення другої чи третьої мови (коли вона є новою для учня) залишиться чисто школярською діяльністю, яка ігнорує основне призначення мови як такої» [2, с. 36].

Розглядаючи поняття двомовності на теренах України, вчена пропонує ряд шляхів для її запровадження, насамперед, вивчення мов тих етнічних груп, які складають народ України, зокрема «мови сусідів». Також вчена закликала до розроблення концепції мовної освіти, «яка б наголошувала не лише на необхідності вчити українську мову як державну в усіх типах шкіл, а й пропагувала вивчення інших місцевих мов. Одним із завдань школи мусить бути виховання інтересу до мов, якими говорять в Україні, формування відповідної мотивації до їх вивчення. Діти змалечку повинні звикнути до того, що треба знати свою мову і поважати мову іншого, повинні розуміти, як то важливо для співжиття – вміти звернутися до людини її рідною мовою» [2, с. 38; 5, с.12].

Проблеми двомовності та багатомовності вчена розкриває й у таких роботах як «Навчання мов у багатомовному середовищі» (1993) [3], «Багатомовне суспільство – багатомовна школа» (1995) [4].

Виступаючи на конференції з питань змісту освіти, у своїй доповіді «Мови у державному та шкільному компонентах навчального плану» (1995), І. П. Гудзик визначає основні проблеми щодо організації мовної освіти у школі, а саме «якою мовою здійснювати навчання в неоднорідному мовно-національному середовищі (яке є типовим для багатьох регіонів України); скільки мов доцільно планувати для різних ступенів школи; які з них мають складати державний, а який – шкільний компонент; за яких умов можна вивести мовну дисципліну за межі навчального плану, вивчати поза школою; якими мають бути цілі навчання різних мов та за якими критеріями оцінювати навчальні програми, підручники, що створюються для нових мовних курсів та ін.» [5, с. 11].

Поряд із поняттями двомовності та багатомовності дослідниця аналізує поняття поліетнічності, полікультурності, багатокультурності, багатоманітності світу, діалогу мов і культур і взаємопов'язані з ними проблеми стереотипів поведінки, міжкультурного усвідомлення, формування позитивного образу співвітчизника [6, с. 12-15], [10, с.42-45], [11, с.85-90]. Зокрема, однією із визначальних рис навчально-виховного процесу в сучасній школі І. П. Гудзик вважає інтеркультурність, адже саме вона забезпечує контакти носіїв різних мов, представників різних культур, їх взаємодії та взаємозбагачення [10, с.42-45]. Окремо вчена наголошує на необхідності добору відповідного культурологічного,

народознавчого, лінгвонародознавчого, соціокультурного змісту навчання та його реалізації у програмах і підручниках з мов [8, с.172-177], [9, с.45-54]. І як наслідок – роботі над текстом, над ключовими словами, які відображають мовні моделі світу, розкривають мовну особистість і сприяють розумінню культур, здійснення міжмовних зіставлень тощо. [10, с.43].

Аналізуючи науково-методичні проблеми мовної освіти етнічних меншин, І. П. Гудзик визначили основні характеристики щодо забезпечення функціональності шкільного навчання, а саме:

- «багатоваріантність мовних курсів, відмова від єдиного підходу до визначення їх особливостей;
- взаємозв'язок між тими мовними курсами, які співіснують у тій чи іншій школі;
- врахування у навчанні мови реальних мовних контактів, що існують у певному регіоні;
- таке співвідношення мовної теорії та мовленнєвої практики у навчанні, яке забезпечує пріоритет формування, розвитку навичок мовленнєвої діяльності;
- інтегрований характер курсу мови, в якому до основної (мовної) частини додаються елементи змісту таких предметів, як література, історія, краєзнавство, народознавство та ін.;
- відповідність змісту мовного курсу потребам навчання інших предметів (якщо це – викладава мова) та потребам опрацювання народознавчого компонента змісту навчання;
- відповідність змісту шкільних мовних курсів потребам формування в учнів національної свідомості й українського патріотизму, толерантності у міжнаціональних стосунках, інтересу до культурних цінностей свого народу й інших народів; а також потребам забезпечення інтелектуального розвитку учнів, уміння формувати власну думку про певну проблему, у цивілізований спосіб відстоювати її та поважати думку іншого тощо.

Функціональний підхід має виявлятися також у тому, що вивчення української мови треба здійснювати з урахуванням рівня володіння мовою на початок її шкільного вивчення та ступеня спорідненості рідної мови учнів та української мов» [7, с. 60-61].

Одним із ключових питань наукових досліджень І. П. Гудзик з огляду на багатомовність навчання було вивчення мовної особистості учнів, оскільки, як зазначала вчена, аналіз цих проблем є вкрай важливим не лише для мовної теорії, а й для планування мовної освіти у школах України, розроблення змісту та методів навчання конкретним мовам,

а також розвитку мовного, культурного усвідомлення учнів, частиною якого є мовна самосвідомість [12, с. 171-175].

Результатом обговорення проблем двомовного навчання на семінарі, організованому Європейським центром сучасних мов, та ознайомлення з матеріалами про застосування двомовного навчання в Європейській мережі з багатомовної освіти, став навчально-методичний посібник за авторства І. П. Гудзик «Навчання математики українською та російською мовами. 1-4 класи : навч.-мет. посібник-довідник для шкіл із навчанням російською мовою» (2005) [13]. У ньому дібрано основні математичні терміни та поняття українською та російською мовами, які опановують у 1-4 класах, розроблено завдання для розвитку культури математичного мовлення та рекомендації для вчителя.

Термінологічна база щодо мовної освіти та питання персональної двомовності та багатомовності представлені в окремих розділах ґрунтовної монографії доктора педагогічних наук – І. П. Гудзик [14].

Свої ідеї Ірина Пилипівна втілювала у навчальні програми, підручники, навчальні та методичні посібники для вчителя, дидактичні матеріали з російської мови для початкової та основної школи, читання в початкових класах; підручники з української мови, читання в початкових класах; підручники з української мови (усний курс) для шкіл із румунською (угорською) мовою навчання; підручник з болгарської мови; дидактичні матеріали тестового характеру для розвитку українського мовлення школярів; була співавтором навчального словника з російської мови для початкових класів.

Отже, наукові праці І. П. Гудзик не лише не втратили своєї актуальності, а й навпаки потребують ретельного вивчення, переосмислення та подальшого впровадження в освітній процес, адже мають вагоме наукове підґрунтя та сприяють досягненню сучасних цілей навчання.

Література

1. Гудзик І. П. Проблема багатомовності у початковому навчанні. Початкова школа. 1992. №9-10 (279-280). С. 15–18.
2. Гудзик І. П. Рідна та інші мови у школі. *Початкова школа*. 1994. № 5 (299). С. 34–38.
3. Гудзик І. П. Навчання мов у багатомовному середовищі. *Розбудова національної початкової школи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 1993. № 11–13.
4. Гудзик І. П. Багатомовне суспільство – багатомовна школа. *Відродження*. 1995. № 5–6.
5. Гудзик І. П. Мови у державному та шкільному компонентах навчального плану. *Формування та впровадження шкільного компоненту змісту загальної середньої освіти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Донецьк, 15-16 берез. 1995 р. Донецьк, 1995. С. 11–12.

6. Гудзик І. П. Поліетнічність країни та формування позитивного образу співвітчизника. *Полікультурна освіта в Україні* : зб. ст. за матеріалами конф. «Полікультурна освіта в Україні : навчальні плани та підручники», м. Київ, 14-18 берез. 1998 р. Київ, 1999. С. 12–15.

7. Гудзик І. П. Функціональність шкільного навчання мови. *Зміст і технології шкільної освіти* : матеріали звіт. наук. конф., м. Київ, 26-28 берез. 2002 р. Київ, 2002. С. 60–61.

8. Гудзик І. П. Лінгвонародознавчий компонент змісту навчання у підручниках з мови. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць, Київ, 2003. Вип. 4. С. 172–177.

9. Гудзик І. П. Лінгвонародознавчий компонент навчання мов у школах України. *Якісна освіта в багатоетнічному суспільстві* : матеріали регіон. сем., Київ, 2004. С. 46–54.

10. Гудзик І. П. Поликультурная направленность обучения языку. *Поликультурное образование и национальная школа* : матеріали кругл. стола науч.-теор. журналу «Педагогика», г. Белогорск, 18-19 нояб. 2004 г. Симферополь, 2004. С. 42–45.

11. Гудзик І. П. Навчання мов у полікультурному освітньому просторі України. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. Черкаси, 2005. Вип. 72. С. 85–90.

12. Гудзик І. П. К вопросу об изучении языковой личности учащихся младших классов. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология*. Симферополь, 2007. Т. 20 (59). № 4. С. 171–175.

13. Гудзик І. П. Навчання математики українською та російською мовами. 1-4 класи : навч.-мет. посібник-довідник для шкіл із навчанням російською мовою. Чернівці : Букрек, 2005. 104 с.

14. Гудзик І. Ф. Компетентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах : в школах с украинским языком обучения. Черновцы : Букрек, 2007. 496 с.

Світлана Боднарюк,
науковий співробітник ДНУ
«Інститут модернізації змісту освіти»,
Чернівецька філія

ОБНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ключові слова: творча особистість, методологія пізнавальної діяльності, полікультурне виховання, особистісно зорієнтоване навчання та виховання.

В сучасному світі закономірними є запитання: яку роль відіграє школа у суспільному прогресі? Як виховати людину-стратега і проектувальника свого життя, суб'єкта життєтворчості? Як освіта може допомогти у здійсненні прав людини, оволодінні підростаючим поколінням демократичними цінностями і нормами?

Зокрема, в галузі освіти, однією з пріоритетних ми ставимо мету виховати таких випускників школи, які були б самодостатніми, творчими та креативними особистостями, мали б ґрунтовні знання та володіли компетентностями, що потрібні у сучасному світі.